

Farář Josef Ignác Turek Osudy prvního pěstitele jiřin v Českých zemích

Jaroslav Zezulčík

Josef Ignác Turek se narodil 19. března 1783 v Holasovicích v Horním Slezsku. Studoval nejdříve v Opavě, později v Olomouci. Zde se také setkal s krajanem Karlem Josefem Jurende, rodákem z Leskovce a navázal s ním přátelství. Dobře si toto jméno zapamatujme, v životě Josefa Turka sehrálo významnou úlohu. Zatímco Jurende posléze nastoupil dráhu soukromého učitele v Brně, Turek se vydal na cestu katolického duchovního. Dne 7. dubna 1806 byl olomouckým světícím biskupem Aloisem Josefem hrabětem Kolowratem-Krakowským vysvěcen na kněze, a již jako jáhen přichází na kaplanské místo do Holešova. Zde jej také zastihla zpráva jeho přítele Jurendeho, že se v Kuníně uvolnilo místo zámeckého kaplana. V červnu roku 1806 nastoupil Jurende na místo učitele na zdejší zámecké škole Marie Walburgy hraběnky z Truchsess-Waldburg-Zeilu. U ní se na chvíli musíme zastavit, neboť tato znamenitá žena sehrála rozhodující roli v životě faráře Turka. Narodila se 22. října 1762 v Brně v rodině císařského plukovníka Františka Xavera hraběte Harracha, její matka Rebeka hraběnka z Hohenemsu pocházela ze starobylého říšského rodu spřízněného s mnoha nejpřednějšími rody celé říše. Kmotrovství malé komtesy přijala tehdy samotná panovnice Marie Terezie, která ji darovala drahocennou porcelánovou soupravu. Urozený původ, výjimečné duševní schopnosti a nevšední krása otevíraly před mladou komtesou slibné životní perspektivy. Již od útlého mládí se její vášní staly knihy a touha po vzdělání, posléze se o této ženě začne hovořit jako o jedné z nejvzdělanějších v celé tehdejší monarchii. V sedmnácti letech se provdala za mladého a pohledného německého šlechtice Klementa Aloise hraběte z Truchsess-Waldburg-Zeilu, narodily se první malé děti.

Krásný, pohádkový život se ale změnil v ošklivý sen a zcela se brzy zhroutil. V rozpětí několika let zemřely tři malé děti. Zvláště úmrtí milované dcerušky Marie Charlotty matku zasáhlo natolik, že odmítala potravu, komunikaci s okolím a hodlala následovat osudu svých dětí. Nepomáhaly domluvy lékařů, přátel, rodiny. Manžel tehdy natrvalo opustil Kunín a s posledním talentovaným synem odcestoval do rodného zámku Zeilu v dalekém Švábsku. Matka ještě podnikla zoufalý pokus o jeho únos, který se ale nezdařil a nikdy svého syna ani manžela patrně již nespatriila. Syn zemřel na následky pádu z koně ve věku pouhých 18 let. Celá tragedie se odehrála na pozadí období pozdního osvícenství a do hraběčnina života zasáhli členové brněnských zednářských lóží a tajného svazu iluminátů. Našli nový smysl života osamělé ženy a tím se stala výchova a vzdělávání malých dětí. Na svém zámku v Kuníně hraběnka založila svobodomyšlný ústav, filantropinum, na kterém vychovávala děti bez rozdílů postavení, národností a vyznání. Vedle sebe tak vyrůstali Němci, Češi, Židé, katolíci, evangelíci, děti šlechticů, úředníků, měšťanů ale především děti poddaných a sirotkové či polosirotkové, chlapci i děvčata. Jednalo se o jednu z nejznamenitějších škol v celé střední Evropě. Vyučovalo se zde kreslení a hudbě, jazykům, historii, matematice, poprvé zde byla zavedena jako vyučující předmět gymnastika a především přírodověda. Rádcem hraběnky byl velký švýcarský pedagog Pestalozzi, prvním pomocníkem v Kuníně mladý zámecký kaplan Johann Edmund Schreiber, který pro pokrokovost musel školu opustit. Hraběnka pro něj zakoupila faru v nedalekém Vražném a páter Schreiber se zde podobně jako v Kuníně nerušeně mohl věnovat rovněž svým pomologickým zájmům a šlechtění. Mezi jinými zde vychoval budoucího zakladatele genetiky Johanna Gregora Mendla...

Karl Josef Jurende nastoupil jako učitel zámecké školy v Kuníně v červnu roku 1806. Osamělá hraběnka byla okouzlena jeho mládím, znalostmi a o Vánocích přerostl vztah do intimních rozměrů. Hraběnka měla za sebou zlé období, zemřel její poslední syn, matka a na olomouckou konzistoř došla denunciací jejího nového zámeckého kaplana Hankeho na způsob výuky na zámecké škole. Doba po bitvě u Slavkova je závěrem období moravského osvícenství a nastává pronásledování bývalých iluminátů. Duch tolerance a svobodomyšlnosti kunínského vzdělávacího ústavu byl trnem v oku mnoha konzervativních

duchovních, v boji o přežití ústavu však hraběnka prozatím vyhrála. Kaplan Hanke musel Kunín opustit a Jurende se rozpomenul na svého přítele Turka. 5. října 1807 byl Josef Turek uveden jako zámecký kaplan do Kunína a zdálo se, že nic nemohlo vztah dávných přátel ohrozit. Na jaře roku 1808 se na smrt nemocná hraběnka (trpěla nevyléčitelnou a ukrutnou Pagetovou nemocí) v doprovodu Jurendeho, dvou žaček a služebnictva vydala na osmiměsíční cestu po Evropě. Navštívila Rakousko, Německo, Švýcarsko, jižní Francii, severní Itálii. Nakupovala knihy a školní ponůcky pro děti v Kuníně, konzultovala své výchovné metody s předními evropskými znalci.

Páter Turek se mezitím podílel s dalšími mladými učiteli na výchově dětí v Kuníně. O Vánocích 1807 krátce po nástupu do Kunína přibyl jeden nový žák: jmenoval se František Palacký, syn luteránského učitele z Hodslavic Jiříka Palackého. Do německého Kunvaldu (tak se obec v minulosti nazývala) jej otec přivedl do domácnosti panského sládky Wenera, aby se chlapec naučil německy. Hraběnka si brzy povšimla talentu českého chlapce a uvedla jej do své zámecké školy. Vnímavého chlapce si kaplan Turek velmi oblíbil, patřil mezi nejlepší žáky zámecké školy. Není třeba dodávat, že František Palacký se později stal velkým českým historikem a zakladatelem moderního českého národa. Sám později vzpomínal, že doba strávená v Kuníně byl „krásný jarní čas života mého.“ Zde také potkal svou první dětskou lásku, Nany Urbanovou, se kterou se „důvěrně stovaryšil“ a s níž, jak později také vzpomínal mohl v Kunvaldu hovořit česky. Česky však v Kunvaldu, jak tušíme, zcela jistě hovořil také kaplan Turek. Nebyl vztah mladého kněze a českého chlapce umocněn také na možnosti dorozumívání v českém jazyce? Náklonnost katolického duchovního k chlapci nakonec vedla otce v roce 1809 k rozhodnutí Františka z Kunína odvést na evangelické lyceum do Trenčína v Uhrách. Obával se, že kněz chlapce odvede ke katolické víře. Jak sám Palacký později přiznává, úroveň trenčínské školy se s kunínskými nedala srovnávat. Když malý František ze školy odcházel, páter Turek se s ním se slzami loučil a napomínal...

Po návratu z evropských cest od jara 1808 značně ochladl vztah hraběnky k dosavadnímu oblíbenci Jurendemu. Osamělá hraběnka našla zalíbení v kaplanu Turkovi, tehdy se zrodila celoživotní láska stárnoucí ženy a mladého duchovního. Uražený Jurende změnu vnímal jako pohanu, na podzim Kunín opustil a do konce svého života svému bývalému příteli nebyl schopen odpustit. Vyčítal mu obrovský vliv na hraběnku, hrabivost, protěžování svých příbuzných... Je zřejmé, že se s novou situací nemohl dlouhou dobu vyrovnat.

Pro svého kaplana a pro své poddané se hraběnka rozhodla vystavět v sousedství zámku chrám. Kostel Povýšení Svatého kříže byl vybudován podle plánů mladého začínajícího stavitele Franze Biely v letech 1810–1812. Prostý empírový chrám uvnitř zdobily dřevěné reliéfy Svaté rodiny a Ježíše s dětmi. Do malé vížky kostela potom hraběnka spolu s Josefem Turkem vložili své osobní dopisy. Zvláště hraběnčin list je značně sugestivně napsán. Líčí v něm protivenství nepřátel a vzpomíná na složité poměry doby budování chrámu: bídu, nedostatek prostředků, osobní oběti uprostřed nekonečných napoleonských válek. 5. září 1812 byl Josef Turek ustanoven prvním kunínským farářem, nad jeho dalším působením se začalo ale pomalu smrákat. Trnem v oku byl svobodomyšlný vzdělávací ústav, ale také vztah hraběnky a duchovního, který se stával veřejně propíranou záležitostí. Na konci roku 1814 byl ústav úředně uzavřen a farář Turek poslán na duchovní cvičení k olomouckým kapucínům. 5. dubna 1815 si vyměnil své místo s farářem Tomášem Seewaldem ve Zlíně ale také ne nadlouho. Již v roce 1818 zařídila hraběnka jeho přeložení na faru do východočeského Bystrého. Zde vlastnila zámek, patnáct let předtím vybavený vzácnými sbírkami rodu Hohenemsů a zde se opět nerušeně mohla vídat se svým oblíbeným duchovním. Farníci na Josefa Turka vzpomínali jako na dobrého hospodáře a zemědělského odborníka. Léta strávená v Kuníně přišla v tomto knězi vhod. Kunín byl proslulý svými pomologickými zájmy, hraběnka pro děti založila školní zahradu, podporovala šlechtění, praktickou výuku pěstování ovoce a zeleniny a také léčivých bylin. V Bystrém zůstal farář Turek až do roku 1827, kdy vyměnil svou faru za Dašice u Pardubic. Krátce na to hraběnka 25. května 1828 v Kuníně umírá. Až do konce svého bolestného života se věnovala malým dětem, chudým a potřebným.

Osudy pátera Turka v Dašicích jsou jiřinkářům dobře známy. Stal se zde uznávaným pěstitelem jiřin, jedním z prvních jejich šířitelů v Českých zemích. Píše se rok 1834 a v Čechách je ticho, tichounko, jen zdánlivé. Malý ráj se rozprostírá na zahrádce pátera Turka, který květinu Georginu totiž – Dahliu pinnatu ve větším počtu pěstuje, tak nějak vědecky a přitom když vše kvete, jest to pohled rozkošný až čarovný. Píle a neúnavná vytrvalost vedly k vytvoření sbírky jiřinek čítající na 618 rozmanitých druhů, sortiment byl získán z vlastních vypěstovaných semen, výměnou nebo nákladnou koupí v Nizozemsku a jiných zemích.

Otevřenost, toto slovo se jeví jako nejvhodnější, neboť když přišel čas květu otevřela se farní zahrada každému milovníku květin, bylo se zde možno v tomto ráji kochati a diviti vzrůstu rozdílnému, či nevidané rozmanitosti barev, květů i listů.

Časopis Květy uveřejnil v roce 1834 článek o pěstiteli faráři Turkovi, kdy se psalo, že každý může obdržet jeho tištěný katalog čítající 618 různých odrůd jiřinek. O rok později je v tomtéž časopise oznámení, že jeho sbírka čítá 771 sort jiřinek, kařelních a pohanických, koukolokvětých a nových prostředních velkých dahlí a že každému odešle katalog, který lze též obdržet zdarma např. u pana Jana Hostivíta Pospíšila v královském knihkupectví v Praze. V roce 1836 se jeho sbírka rozšířila na 1 142 odrůd, ticho vystřídalo lehké ševelení, které ráji nemohlo ublížit. Farář Turek byl i zdatným obchodníkem, neboť rozesílal do světa bambulinky i semeno – 100 zrn francouzských jiřinek za 12 krejcarů, či anglických půl lotu za 1 zlatku 30 krejcarů. Jiřinky začaly vnikat do života, ráj byl opět pro všechny.

Když se v roce 1837 v České Skalici konala první jiřinková slavnost, mezi největšími vystavovateli byl právě farář Josef Turek. Jiřinkové slavnosti se později staly neodmyslitelnou součástí českého obrozeneckého života. Maně se nám zde vybaví vzpomínka na vztah mladého kaplana Turka a budoucího Otce národa Františka Palackého...

Páter Turek zemřel v roce 1850 v Golčově Jeníkově.

Zásluhy faráře Turka o pěstování jiřin byly v Kuníně a na Moravě zcela neznámé. Zde proslul jako učitel a spolupracovník jedné z nejznamenitějších moravských žen, učitel Otce národa Františka Palackého. Je proto symbolické, že se nyní do zrekonstruovaném zámku v Kuníně po dlouhé době vrátily původní historické sbírky, ale také ztracená historická paměť. A s ní také povědomí o pěstiteli jiřinek – páteru Turkovi. Zámek se každoročně odívá v době jiřinkových slavností do hávu jiřinek a nedávno zde byla pokřtěna také nová odrůda, pojmenovaná Páter Turek. Ptáte se: Jiřinkové slavnosti v bývalém německém Kunvaldu? Odpověď je nasnadě: vždyť je to tak samozřejmé, kde jinde než právě zde...

PhDr. Jaroslav Zezulčík, kastelán zámku Kunín